

ВІЗУАЛЬНА ІЛЮСТРАТИВНІСТЬ ЯК АТРИБУТИВНА ОЗНАКА ЕЛЕКТРОННОГО ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО СЛОВНИКА

VISUAL ILLUSTRATIVENESS AS AN ATTRIBUTIVE FEATURE OF THE ELECTRONIC TERMINOLOGICAL DICTIONARY

Медведь О.В.,

orcid.org/0000-0001-5977-5773

кандидатка філологічних наук, доцентка,

доцентка кафедри документознавства та української мови

Національного аерокосмічного університету імені М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

У пропонованому дослідженні розглянуто особливості подання візуального ілюстративного матеріалу в електронному навчальному двомовному перекладному словнику термінів із дисципліни «Конструкція літальних апаратів».

Сьогодні розвиток електронної лексикографічної та термінографічної практики, розширення функціонування електронних видань актуалізує розгляд особливостей візуального ілюстрування термінологічних словників. Електронний термінологічний англійсько-український перекладний словник із навчальної дисципліни «Конструкція літальних апаратів» містить 750 термінологічних одиниць. Корпус пропонованого ресурсу сформований на підставі аналізу текстів із відповідної дисципліни «Конструкція літальних апаратів», яку вивчають студенти авіаційних спеціальностей, а також із використанням термінологічного матеріалу авіаційних словників.

У словниковій статті пропонованого електронного перекладного термінологічного словника розміщені такі дані: реєстрова одиниця – термін-слово або термін-словосполучення, написаний із маленької літери та виділений напівжирним шрифтом; транскрипція реєстрової одиниці; переклад терміна українською мовою; ілюстрація до реєстрової одиниці; дефініція терміна з позначенням джерела; приклад використання.

Особливістю електронного навчального ресурсу є наявність візуальних ілюстрацій до кожного терміна, що функціонує у галузі конструкції літальних апаратів, і ці ілюстрації є фотографіями, технічними малюнками, креслениками.

Завдяки послідовній візуалізації користувач перекладного англійсько-українського електронного термінологічного словника може побачити зовнішній вигляд, розміщення та функції елемента конструкції у літальному апараті, що допомагає швидше й чіткіше зрозуміти сутність поняття названої галузі людської діяльності, а також зіставити співвідносні англо- й україномовні звукові оболонки на позначення того самого технічного предмета, явища, поняття, номінованого в інженерній практиці відповідним терміном.

Ключові слова: візуальна ілюстративність наукового видання, електронні освітні ресурси, електронний навчальний словник, термін, термінологічний словник.

The peculiar features of the presentation of the visual illustrative material in the electronic educational bilingual translation dictionary of terms from the discipline "Design of Aircrafts" are considered in the paper in question.

Nowadays the development of electronic lexicographic and terminographic practice, the expansion of the functioning of electronic publications actualize the research of the peculiarities of visual illustration of terminological dictionaries. The electronic terminological English-Ukrainian translation dictionary of the discipline "Aircraft Design" contains 750 terminological units. The corpus of the offered resource is formed on the basis of the analysis of texts from the corresponding discipline "Aircraft Design" which is studied by the students of the aviation specialties, and also with use of terminological material of aviation dictionaries.

The dictionary article of the proposed electronic terminological translation dictionary contains the following data: the register unit – a word-term or a phrase-term, written in lower case and highlighted in bold; the transcription of the registered unit; the translation of the term into Ukrainian; the illustration to the register unit; the definition of the term with the indication of the source; the example of use.

The peculiar feature of the e-learning resource is the presence of visual illustrations for each term that operates in the field of the aircraft design, and these illustrations are photographs, technical figures, and drawings.

Thanks to consistent visualization, the user of the English-Ukrainian translation electronic terminological dictionary can see the appearance, location and functions of the structural element in the aircraft, which helps to understand the concept of this area of the human activities quickly and clearly, as well as to compare the corresponding English and Ukrainian sound shells signifying the same technical subject, phenomenon, concept, nominated in the engineering practice by the term in question.

Key words: visual illustrativeness of a scientific publication, electronic educational resources, electronic educational dictionary, term, terminological dictionary.

Постановка проблеми. Сьогодні комп'ютерну термінографію (як складову частину комп'ютерної лексикографії) прийнято вважати особливим напрямом практичного словникарства, що має власні підходи як до змісту електронного лексикографічного видання, так і до відображення цього змісту.

«Положення про електронні освітні ресурси» визнає поняття «електронний словник» як «електронне довідкове видання, яке містить упорядкований перелік мовних одиниць (слів, словосполучень, термінів, фразеологізмів тощо) з відомостями про їх значення, вживання, будову, походження тощо» [6].

У свою чергу, у сучасному міждисциплінарному дискурсі усталилася думка, що невпинне зростання обсягів інформації, яку має сприймати й засвоювати людина, зокрема під час здобуття освіти й подальшої професійної діяльності, вимагає трансформації подання цієї інформації. Найоптимальнішим шляхом такої видозміни дослідники вважають візуалізацію даних, насамперед завдяки використанню різноманітного ілюстративного матеріалу.

Тож бурхливий розвиток електронної лексикографічної та термінографічної практики, розширення функціонування електронних видань актуалізує розгляд особливостей візуального ілюстрування термінологічних словників, інакше кажучи, специфіки зорової репрезентації наукових і технічних понять.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичне обґрунтування та практичне розроблення електронних словників висвітлено у дослідженнях В. Перебийноса й Т. Бобкової [3], А. Полукетової [5] та ін.

На думку В. Перебийноса та Т. Бобкової, навчальні словники створюють основу лексикографічного забезпечення освітнього процесу, а ефективність сприйняття лексико-граматичного та термінологічного матеріалу залежить від того, наскільки навчальний словник відповідає програмним і дидактичним вимогам [3, с. 84]. Сучасні науковці дійсно формулюють до лексикографічних видань такого типу певні вимоги, серед яких обмеженість кількості слів у реєстрі; наявність рекомендацій щодо послідовності вивчення термінів у загальній терміносистемі; стислість і структурованість словникової статті; наявність не тільки перекладу слова, але й ілюстрації його вживання у певному лексичному та термінологічному оточенні; уникнення неконтрольованого розширення реєстру; подання граматичних і методичних коментарів; в електронних навчальних словниках – простоту та доступність програмного забезпечення, а також залучення ілюстративних додатків із зображенням [5, с. 78].

Варто відзначити, що дослідження типології та призначення ілюстративного матеріалу традиційних та електронних видань у сучасному науковому обігу мають швидше міждисциплінарне, аніж суто філологічне спрямування.

Об'єктом дослідницької уваги найчастіше стають навчальні видання, а саме підручники для молодшої та середньої загальноосвітньої школи. Так, наприклад, у педагогічному аспекті І. Погонєць вивчає роль і функції наочних зображень у навчальній книзі, можливості ілюстратив-

ного матеріалу як особливого засобу розуміння та засвоєння навчального матеріалу на матеріалі шкільної літератури, наголошуючи на тому, що «важливе місце у структурі позатекстових компонентів підручника належить ілюстративному матеріалу, який розуміють як комплекс зображень та елементів, що безпосередньо пов'язані з теоретичним матеріалом і включені у навчальне видання для реалізації змісту освіти» [4, с. 154]. На підставі проведеного соціологічного дослідження В. Челомбійко і М. Мажуга доводять вплив візуальної інформації на засвоєння учнями навчальної програми, обґрунтовують актуальність створення електронного підручника [9].

Соціокомунікативний аспект ілюстративного матеріалу в електронних виданнях простежує О. Головка, розрізняючи понад десять видів ілюстративного матеріалу, з-поміж яких предметні, сюжетні, документальні, технічні ілюстрації, плани, карти, діаграми, схеми, креслення, графіки та ін. [1, с. 26], і зауважуючи, що вони «мають містити повну інформацію та якісний методичний інструментарій, бути досконало оформлені з художнього та технічного погляду, а також бути подані логічно та послідовно» [1, с. 27]. Взаємозв'язок текстового й ілюстративного матеріалів у наукових виданнях досліджує Н. Стоволос, наголошуючи на тому, що «призначення науково-пізнавальних ілюстрацій – дати визначення, конкретні відомості з науки і техніки, створити необхідні умови для розкриття наукового змісту видань, сприятливі для цілеспрямованої, організованої, пізнавальної діяльності читача» [7, с. 77].

Варто відзначити, що у суто лінгвістичному аспекті ілюстративність власне словників часто розглядають як насиченість словникових статей прикладами (див., зокрема, [8; 10]), а не як наявність візуальних компонентів у цьому типі видань.

Постановка завдання. Метою пропонованої статті є розгляд особливостей подання візуального ілюстративного матеріалу в електронному навчальному двомовному перекладному словнику термінів із дисципліни «Конструкція літальних апаратів». Завдання дослідження полягають в описі макро- й мікроструктури розробленої термінографічної праці, розгляді типів візуальних ілюстрацій науково-технічних термінів у виданні, визначенні ролі зображень у сучасному електронному термінологічному словнику.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, у гносеологічному аспекті наукові та технічні терміни відображають відповідні наукові та технічні поняття. Поняття як знання про сутності, знання про загальне й закономірне формуються на підставі практики,

у них предмети та явища відображаються у їхніх діалектичних взаємозв'язках і розвитку. Ці форми раціонального пізнання вербально формалізуються термінами, тому терміни в матеріальній, словесній формі закріплюють результати людського пізнання, зокрема наукового. Поняття-терміни (разом із законами, аксіомами, судженнями) становлять елементи апарату наукових теорій або концепцій, що в абстрагованій формі описують певні ділянки природи, Всесвіту чи людської діяльності. Матеріально репрезентуючи вже сформульоване знання, терміни сприяють його подальшому розвитку.

У контексті лексикології терміни є тими одиницями мови, що найповніше реалізують одну з основних функцій мови – функцію пізнавально-інформативну, пов'язану із фіксуванням, збереженням і відтворенням у часі та просторі нагромаджених людством знань.

Відповідно термінологічні словники, електронні зокрема, відтворюють понятійно-термінологічний апарат традиційно сформованих галузей людського знання або практичної діяльності, забезпечуючи як здобуття освіти, так і подальшу професійну чи науково-дослідну активність.

Фахівці відзначають, що практично у межах кожної наукової та технічної сфери постійно виникають нові терміни, а також трансформуються значення вже наявних. Це й зумовлює потребу створення словників фахових терміносистем, а також теоретичних розроблень щодо принципів укладання термінографічних праць. Критеріями відбору терміноодиниць до таких словників постають, зокрема, тематичність (належність терміна до певної понятійної системи), частотність (частота вживання терміноодиниці у фахових текстах), поширеність (наявність у кількох словниках одночасно) тощо.

Електронний термінологічний англійсько-український перекладний словник із навчальної дисципліни «Конструкція літальних апаратів» містить 750 термінологічних одиниць. Корпус пропонованого ресурсу сформовано на підставі аналізу текстів із відповідної дисципліни «Конструкція літальних апаратів», яку вивчають студенти авіаційних спеціальностей інженерних ЗВО, а також із використанням термінологічного матеріалу авіаційних словників.

Терміни в укладеному електронному навчальному термінологічному словнику розташовано суцільно в алфавітному порядку (за англійським алфавітом) як найбільш зручному для користувача перекладного термінографічного видання.

У словниковій статті пропонованого електронного перекладного термінологічного словника розміщені такі дані:

– реєстрова одиниця – термін-слово або термін-словосполучення, написаний із маленької літери та виділений напівжирним шрифтом;

– транскрипція реєстрової одиниці – письмовий запис звукової форми терміноодиниці за допомогою спеціальної графічної системи;

– переклад терміна українською мовою;

– ілюстрація до реєстрової одиниці – зображення, яке візуалізує поняття, номіноване терміном;

– дефініція терміна з позначенням джерела;

– приклад використання – речення, у якому подано функціонування пропонованої термінологічної одиниці (також із позначенням джерела).

Так, наприклад, словникову статтю до терміна «tow bar» подано таким чином:

tow bar

[təʊ bɑː]

буксирувальна штанга

metallic bar that connects the aircraft nose gear with a tug or a tractor for towing or pushing the aircraft on the ground. [Glossary of Aviation Terms]

Tow bars are vital pieces of towing equipment. [Wikipedia]

Усі реєстрові одиниці в електронному перекладному термінографічному виданні виділено напівжирним шрифтом, що значно полегшує пошук потрібного терміна-слова чи термінологічного словосполучення, яке функціонує у предметно-понятійній сфері конструкції літальних апаратів.

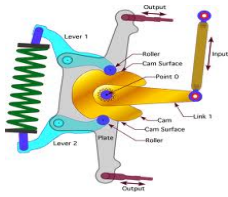
Ліва частина словникової статті має реєстрове слово, нижче подана транскрипція у квадратних дужках, відповідно переклад наданий українською мовою. Кожна словникова стаття також містить ілюстрацію до поняття, номінованого відповідним терміном.

Права частина словникової статті складається з дефініції поняття галузі конструкції літальних апаратів і прикладу вживання описуваного терміна, відібраного із загальнодоступних джерел. Відповідно це джерело до дефініції та до прикладу вживання подано у кінці речення у круглих дужках; приклад уживання відповідного терміна виділено курсивом.

Вищезазначені елементи словникової статті до терміна «feel spring mechanism» скомпоновано так:

feel spring mechanism a feel mechanism.
[Wikipedia]

[fi:l sprɪŋ 'mekənɪzəm]
пружинний завантажу-
вальний механізм

The more common feel spring mechanism is a plunger that holds the cutter. [Product Engineering, Volume 23, Issues 5–8, p. 180]

Особливістю електронного навчального ресурсу є наявність візуальних ілюстрацій до кожного терміна, що функціонує у галузі конструкції літальних апаратів.

Візуальну ілюстрацію номінації технічного поняття найчастіше доцільно подавати у вигляді фотографії, як, наприклад, було проілюстровано термін «*exhaust valve*»:

exhaust valve a valve in a piston engine which allows exhaust gases to leave the cylinder.
[Dictionary of Aviation]

[ɪɡ'zɔ:st vælv]
клапан випуску

An exhaust valve is a valve through which burned gases from a cylinder escape into the exhaust manifold. [Wikipedia]

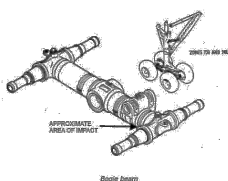
Хоча сьогодні фотоілюстрації як основний графічний засіб подання інформації пов'язують насамперед із текстами публіцистичного стилю, можна, наш погляд, і в контексті наукового стилю вважати, що «фотоілюстрація – це вторинний щодо тексту візуальний жанр відображення дійсності, який дає її зримий образ на момент здійснення вербальної комунікативної дії» (цитуюмо за [10, с. 269]).

Фотографія технічного об'єкта є зображенням, головним завданням якого є наочний показ самого цього об'єкта.

Також достатньо часто технічні терміни належно візуалізують технічні рисунки, тобто наочні зображення предмета, виконані від руки в окомірному масштабі. Наприклад, так унаочнено термін «*bogie beam*»:

bogie beam means many wheels, usually, consists of two bogies.
[Glossary of Aviation Terms]

[bəʊdʒi bi:m]
балка візка

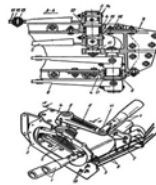
Bogie beam allows both set of wheel assemblies to be installed on the strut. [http://www.pprune.org/]

У відповідних ситуаціях доречним засобом візуалізації технічного поняття є кресленики, наприклад, так проілюстровано термін «*control rod pressure seal*»:

control rod pressure seal installed on the bulkhead on the side of untight fuselage part.
[Dictionary of Aviation]

[kən'trəʊl rɒd 'preʃə si:l]
гермовивід тяг керування /

Sealing Association's Technical Handbook for control rod pressure ratings.
[www.procoproducts.com/limitrodsinstr.html]

Завдяки послідовній візуалізації користувач перекладного англійсько-українського електронного термінологічного словника може побачити зовнішній вигляд, розміщення та функції елемента конструкції у літальному апараті, що допомагає швидше й чіткіше зрозуміти сутність поняття названої галузі людської діяльності, а також зіставити співвідносні англо- й україномовні звукові оболонки на позначення того самого технічного предмета, явища, поняття, номінованого в інженерній практиці відповідним терміном.

Висновки. Притаманні сучасному інформаційному суспільству розвиток електронної термінографічної практики й тенденція візуалізувати будь-які дані актуалізують і потребу наочного ілюстрування термінологічних словників. Зокрема, особливістю електронного навчального англійсько-українського перекладного словника з авіаційної дисципліни «Конструкція літальних апаратів» є наявність зорових зображень до кожного терміна, який функціонує у галузі конструкції літальних апаратів, і ці ілюстрації є фотографіями, технічними малюнками, креслениками. Названі візуальні матеріали унаочнюють як сутність репрезентованих технічних понять (зовнішній вигляд, розміщення та функції елемента конструкції літального апарата), так і зіставлення співвідносних англо- й україномовних термінів-слів.

Отже, візуальна ілюстративність постає атрибутивною ознакою сучасних електронних термінологічних словників, прикладом чого є електронний навчальний англійсько-український перекладний словник із авіаційної дисципліни «Конструкція літальних апаратів».

Перспективами подальших досліджень варто вважати, на наш погляд, розгляд наведених візуальних компонентів у контексті термінознавства як особливого типу остенсивних понятійних означень (дефініцій).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Головка О.А. Соціокомунікативний аспект ілюстративного матеріалу в електронних виданнях. *Обрії друкарства*. 2015. № 1 (4). С. 25–31.
2. Засєкіна С.А. Використання ілюстративного матеріалу в навчальних словниках. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2009. Вип. 11. С. 473–480.
3. Перебийніс В.І., Бобкова Т.В. Типологія навчальних словників. *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка*. 2008. Вип. 38. С. 81–84.
4. Погонєць І.В. Роль ілюстративного матеріалу у структурі підручників, адресованих молодшим школярам (друга половина ХХ століття). *Проблеми сучасного підручника*. 2017. Вип. 18. С. 154–161.
5. Полуєктова А.Ю. Теоретичні засади укладання навчального словника-мінімуму лінгвістичної термінології. *Наукові праці*. Вип. 183. Т. 195. Філологія. Мовознавство / ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. С. 76–80.
6. Про затвердження Положення про електронні освітні ресурси : наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 01 жовтня 2012 р. № 1060. Офіційний вісник України. 2012. № 80. С. 61.
7. Стоволос Н.О. Взаємозв'язок текстового та ілюстративного матеріалів у наукових виданнях. *Вісник Сумського державного університету. Серія «Філологія»*. 2007. № 1. Т. 1. С. 75–78.
8. Тименко Л.О. Ілюстративний параметр у словниках тлумачного типу (на прикладі «Словаря української мови» Б. Грінченка). *Лексикографічний бюлетень*. 2014. Вип. 23. С. 105–112.
9. Челомб'їтько В.Ф., Мажуга М.О. Використання ілюстративного матеріалу для створення книжкових та електронних мультимедійних видань. *Бионика интеллекта*. 2016. № 1 (86). С. 112–115.
10. Шилова А.О. Фотоілюстрація як основний графічний засіб подання інформації у друківаних ЗМІ. *Young Scientist*. 2017. № 11 (51). С. 269–272.

УДК 811.161.2'271.1'367

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.17-1.7>

СЕМАНТИКО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ВИЯВИ ЕТИКЕТНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ У ПОЕМАХ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

SEMANTIC-FUNCTIONAL MANIFESTATIONS OF ETIQUETTE STATEMENTS IN LESYA UKRAINKA'S POEMS

Мельничук О.М.,

orcid.org/0000-0002-1725-7270

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри мовознавства

Івано-Франківського національного медичного університету

У статті на матеріалі поем Лесі Українки («Русалка», «Самсон», «Місячна легенда», «Роберт Брюс, король шотландський», «Давня казка», «Одно слово», «Віла-посестра», «Се ви питаєте за тих...», «Ізольтда Білорука», «Триптих») проаналізовано семантико-функціональні вияви етикетних висловлень, охарактеризовано їхні стилістичні особливості з урахуванням комунікативної ситуації та функцій конструкцій ввічливості.

Самобутність народу, його ество, без перебільшення, виявляються і в особливостях системи мовленнєвого етикету, адже національний етикет спілкування – це культурний клімат, у якому формується мовна свідомість українців, їхні етнопсихологічні риси ментальності. Це психологічне середовище, у якому комуніканти набувають когнітивного, емоційного, соціального, творчого досвіду.

У виробленні усталених національно-специфічних формул ввічливості вагому роль відіграють відомі митці слова. Передусім яскраво простежується взаємозв'язок мовленнєвої поведінки окремої людини із загальнонаціональною культурою суспільства, яка склалася у процесі історичного розвитку народу, на прикладі системи етикетних висловлень, зафіксованих у художніх творах письменників. Ми поставили за мету проаналізувати семантико-функціональні особливості формул ввічливості, відображених у поемах славетної Лесі Українки. Велична і багатобарвна, як свята українська земля, легкокрила і промовиста, як народна пісня, мова творів цієї геніальної письменниці завжди чаруватиме нас. Актуальність роботи зумовлена важливістю об'єкта дослідження, неодноразначним тлумаченням лінгвістичної природи етикетних висловлень і відсутністю чіткої типологізації цих конструкцій з урахуванням семантичних, формально-граматичних і функціональних вимірів.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що запропоновано новий підхід до вивчення та систематизування етикетних висловлень з урахуванням функціональних аспектів мовленнєвої діяльності.

Проведений аналіз дає можливість зробити певні висновки, зокрема про те, що етикетні висловлення належать до системи української мовленнєвої культури, яка формувалася упродовж всього історичного розвитку нашого народу.